

Наталія АКСЬОНОВА,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКА – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ФУНДАМЕНТ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті йдеться про роль бібліотеки як учасника системи соціальних комунікацій у збереженні, накопиченні та необхідності застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для організації повноцінного доступу до світових знань.

Ключові слова: інформація, бібліотека, знання, електронний ресурс, наукова комунікація.

Виклики сучасної цивілізації, в якій значенню інформації належить вирішальне місце, коли вона стає рушійною силою розвитку суспільства, приводять до прискороеного втілення інноваційних ідей, модернізації, реформування всієї освітньої, наукової, соціокультурної інфраструктури суспільства. І в цій системі трансформацій інформаційного суспільства людині як інтелектуальному виміру, належить головне місце, від неї залежить цивілізаційний поступ.

Згідно з теорією генно-культурної коеволюції, Й. Масуда вважав, що інформаційне суспільство зумовить формування принципово нового типу людини – Homo intelligens – людини, яка «матиме високий рівень інтелектуальної інформації та знань (яких вона раніше ніколи не мала і які стали доступні завдяки комп'ютеріві), завдяки новим засобам комунікації сформує вільні громадські інформаційні мережі» [5, с. 353]. «Призначення Homo intelligens – досягти синергетичного суспільства, в якому об'єднуються вища і людська істоти, суспільства, вільного від війн і голоду і сповненого життєвої сили. Ця людина стане його частиною; плануючи власну діяльність, вона інтегрується з ним. Саме це якраз і є кінцевою метою Homo intelligens» [5, с. 360].

Для досягнення цієї мети потрібен інтелектуальний фундамент – знання, тому саме сучасна бібліотека, де накопичуються, зберігаються джерела знань, як один із основних учасників системи соціальних комунікацій забезпечує інформаційну підтримку наукових, освітніх та культурних процесів у житті суспільства.

Проблематика інформаційного суспільства, викладена в працях таких зарубіжних учених, як Белл, К. Кастельс, Д. Лайон, Г. Маркузе,

Й. Масуда, Е. Тоффлер та ін. Серед українських та російських учених необхідно відзначити таких авторів, як Р. Абдеєв, А. Гальчинський, О. Голобуцький, В. Іноземцев. Вони характеризують інформаційне суспільство як принципово новий рівень в історії цивілізації, підкреслюючи такі чинники, як глобалізм інформаційного простору, розвиток комунікаційних мереж, вільний потік інформації через кордони держав.

Питання соціальної комунікації та ролі бібліотек як складової частини інфраструктури в забезпеченні інформаційно-комунікативних процесів висвітлені в працях В. Горового, І. Давидової, В. Ільганаєвої, Л. Костенка, В. Леонова, В. Пашкової, Г. Почепцова, М. Слободяника, Т. Ярошенко та багатьох інших.

Для сучасного етапу інформаційного суспільства характерні дуже швидкі темпи зростання обсягів та поширення інформації. І, як відзначив Г. Почепцов, «новый информационный мир по-иному выстраивает свои приоритеты, опирается на новые типы возможностей. И статус наук коммуникативного цикла непрерывно возрастает» [7]. Унаслідок застосування новітніх технологій, використання можливостей Інтернету, що створюють умови для доступу до великого масиву інформації різних верств населення, відбувається обмін інформацією, як смисловий аспект соціальних відносин. Вступаючи у зв'язок з іншими суб'єктами, групами, суспільними інституціями, людина не тільки задовольняє свої життєві інформаційні потреби, а й створює, накопичує «цінний капітал» – знання, бо тільки через соціально-комунікативну взаємодію людина може набути, проявити свої здібності та передати поколінням науково-культурні надбання.

Бібліотека, як центр збереження важливих цінностей інформаційного суспільства, сприяє забезпеченню цих процесів. Для цього необхідно впроваджувати нові інформаційно-комунікаційні технології, які надають унікальні можливості для інноваційних форм збереження та розповсюдження інформації; створювати електронні ресурси, які мають бути орієнтовані на задоволення інтелектуальних потреб різнобічних користувачів; здійснювати реформування та модернізацію бібліотечних сервісних послуг; залучати корпоративні моделі співпраці з галузевими бібліотеками, бібліотечними асоціаціями, інституціями, урядовими структурами; створювати умови підвищення кваліфікації, виявлення творчої ініціативи та зацікавленості молоді в отриманні знань.

У посланні генерального директора Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) Ф. Гаррі зазначається: «Швидке опрацювання даних та обмін ними прискорюють інноваційний цикл, сприяють колективним інноваціям і взаємовигідному співробітництву між компаніями, дослідницькими установами й окремими особами. Водночас цифрові технології дають можливість людям з однаковою спрямованістю думок створювати віртуальні платформи для роботи над спільними

проектами й цілями» (http://www.sdip.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=1174&fp=31). Отже, виникають нові напрями у сфері наукової комунікації та побудови знань, вони матеріалізуються на базі зростаючого інтересу вчених, інформаційних фахівців до питань:

- можливість доступу до всієї наукової інформації без будь-яких технічних, політичних або організаційних бар'єрів;
- надійність інформації;
- можливість ефективної обробки величезної кількості даних;
- оновлення асортименту інструментальних засобів для пошуку, аналізу та візуалізації інформації;
- налагодження глобальної співпраці тощо [2].

Саме глобальна співпраця, що забезпечує ефективний науковий комунікаційний процес, потребує інновацій у сфері інформаційної інфраструктури, спрямованих на розширення джерельної інформаційної бази, створення умов для ефективних, взаємовигідних обмінів у міжнародній системі наукових електронних комунікацій, забезпечення удосконалення доступу до веб-ресурсів, який повинен справляти враження щойно оновленого, відповідати основним потребам цільової аудиторії, мати зручний навігатор, дружній дизайн інтерфейсу, налагоджений зворотний зв'язок тощо [5].

У руслі розвитку даного процесу, на веб-порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського для надання відомостей про новітні результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України, згідно з Постановою президії НАН України від 05.04.2006 р. № 96 «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень» створено загальноакадемічний портал наукової періодики (<http://www.nbuv.gov.ua/portal/nanu.html>), на якому подано електронні повнотекстові версії з 83 журналів, що входять до загальнодержавного депозитарію «Наукова періодика України» (<http://www.nbuv.gov.ua/portal>), який забезпечує загальний доступ до 1,281 тис. електронних копій журналів і збірників наукових праць. Також надається можливість отримати електронні тексти, близько 68 тис. документів, з яких 49 тис. авторефератів дисертацій (http://www.nbuv.gov.ua/eb/library_col.html); аналітичні матеріали СІАЗ (2,5 тис. бюлетенів оперативної інформації та інформаційно-аналітичних оглядів), які підготовлені на основі моніторингу електронних і друкованих ЗМІ, використання фондів монографічної літератури та *орієнтовані на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, які цікавляться суспільствознавчою тематикою* (<http://www.nbuv.gov.ua/siaz.html>); матеріали реферативної бази даних «Україніка наукова» (331 тис. записів) (<http://www.nbuv.gov.ua/db/ref.html>).

У локальній комп'ютерній мережі НБУВ налагоджено доступ до міжнародних онлайн-науково-інформаційних ресурсів: наукова електронна бібліотека на платформі ScienceDirect (24 тематичні колекції, що містять 2 тис. журналів видавництва Elsevier); інформаційні продукти на платформі EBSCOhost (Academic Search Premier, Inspec, MEDLINE, Newspaper Source тощо); зібрання журналів американських наукових товариств; наукометрична база даних Scopus (40 млн реферативних записів) (<http://www.nbuv.gov.ua/online-2010/>). З 2009 р. працює віртуальний читальний зал Електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки (РДБ), кількість повних текстів авто-рефератів і дисертацій – 365 тис.

Це демонструє, що в системі наукових комунікацій важливим джерелом дедалі більше стають бібліотеки як постачальники електронних ресурсів. Таким чином, розвиток системи соціальних інформаційних комунікацій і структура їх наповнення свідчать про чітку перспективу зростання суспільної затребуваності еволюції традиційних бібліотечних установ (книгозбірень) у сучасні інформаційні та науково-інформаційні центри [4].

Щодо прогнозу на майбутнє, можлива схожість із думкою У. Снайдера про те, що «бібліотеки дедалі менше створюватимуть каталогів, тому що все це незабаром робитиметься централізовано» [8].

Прикладами можуть слугувати проекти створення електронних бібліотек для країн Великої сімки, програми «DLI» в США та «eLib» у Великій Британії, у Німеччині – проект зі створення електронної бібліотеки Global-Info, у Польщі – проект створення мережі цифрових бібліотек dLibra на базі національної академічної мережі Pioneer, європейський проект інтегрованої системи електронних бібліотек The European Library тощо.

Росія в цьому напрямі давно проводить активну діяльність, спрямовану на формування єдиного інформаційно-бібліотечного і соціокультурного простору. Так у межах проекту Європейської комісії «Російські бібліотеки третього тисячоліття» в 2003 р. створено Російський інформаційно-бібліотечний консорціум, до якого ввійшли п'ять російських бібліотек: Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека, Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури, Наукова бібліотека МДУ та Парламентська бібліотека, загальний обсяг яких становив 89 млн одиниць. У 2004 р. проект вдало завершився створенням розподільного зведеного каталогу на базі Російської державної бібліотеки, який надає доступ до бібліографічних та електронних ресурсів бібліотек, що формують консорціум. Крім того, проект надав можливості для обміну досвідом і знаннями щодо застосування сучасних технологій у бібліотечній справі.

Що стосується України, прийнято цілий ряд законодавчих документів, у яких визначені пріоритетні напрями інноваційної діяльності та основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр., затверджені державні програми щодо інформаційних та комунікаційних технологій в освіті, науці та розвитку культури. У 2009 р. затверджена концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI».

«Розробка Програми продиктована необхідністю підвищення ефективності використання та доступності інформаційних ресурсів, накопичених у бібліотечних, архівних та музейних установах України, забезпечення до них доступу населення, науки та бізнесу з використанням мережі Інтернет, забезпечення умов довгострокового збереження Державного бібліотечного та Національного архівного фондів, прискорення інтеграції України у світовий інформаційний простір, а також потребою створення належних умов для роботи працівників бібліотечних та архівних установ з використанням сучасних інформаційних технологій» (http://www.nbuv.gov.ua/new/2009/10_concept.html).

Виконання цієї програми потребує багато зусиль та істотних змін, які торкнуться й підготовки бібліотечних працівників, які б уміли поводитися з наявною інформацією та могли б запропонувати користувачеві джерела інформації з надійним рівнем якості. Як вважають німецькі фахівці з огляду на зміни в роботі бібліотек, зі зростанням обсягів оцифрування книг «бібліотеки перетворюються у центри з навчання онлайн-пошуку» [8].

Однак, наша вітчизняна практика сучасного бібліотечного обслуговування демонструє значно ширші можливості у сфері бібліотечного обслуговування користувачів, зокрема – пов'язаних із розвитком дистантних форм індивідуальних запитів користувачів.

Оскільки проблема відстоювання іміджу бібліотеки як наукового, освітнього, культурно-духовного центру в системі закладів соціальної комунікації стає актуальною, тільки завдяки інноваціям, упровадженню сучасних форм комунікаційних відносин, бібліотеки зможуть ефективно реагувати на потреби своїх громад і залишатися інтелектуальним фундаментом для збереження науково-культурних надбань людства.

Список використаних джерел

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. *Артемонова Н.* Створення нових консолідованих електронних інформаційних ресурсів як розвиток засобів наукової комунікації (з досвіду медичної галузі) / Н. Артемонова // Бібл. вісн. – 2010. – № 1. – С. 10–13.

3. *Висоцька О. Є.* Комунікативні технології постмодерну / О. Є. Висоцька // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 2. – С. 73–78.
4. *Горовий В. М.* Бібліотеки як джерело наповнення соціальних інформаційних комунікацій сучасності / В. М. Горовий // Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С. 34–39.
5. *Дорофєєва О.* Удосконалення доступу до галузевого веб-ресурсу (на прикладі реферативної бази даних порталу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського) / О. Дорофєєва // Бібл. вісн. – 2010 – № 1. – С. 3–9.
6. *Масуда Й.* Гіпотеза про генезис Homo intelligens / Й. Масуда // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 335–361.
7. *Почепцов Г.* Теория коммуникации [Электронный ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступа : <http://culture.niv.ru/doc/communications/roshchepsov/index.htm>. – Загл. с экрана.
8. *Ульріх Снайдер.* Сьогоднішнє суспільство знань не тяжіє до ностальгії / Снайдер Ульріх // Бібл. вісн. – 2009. – № 5. – С. 10–11.
9. *Ярошенко Т.* Наукові комунікації ХХІ століття: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2006. – № 5. – С. 17–22.